บทความวิจัย

แนวโน้มการลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชีย: ญี่ปุ่นไม่ลงทุนในไทยแล้วจริงหรือ?

เนตรนภา ไวทย์เลิศศักดิ์ (ยาบุชิตะ)
คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาแนวโน้มการลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชีย ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในช่วง 6 ทศวรรษที่ผ่านมา พร้อมกับดูแนวโน้มการลงทุนในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งจะวิเคราะห์เหตุการณ์โดยการใช้ทฤษฎีเครือข่ายการผลิตของเอเชีย และการเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลของญี่ปุ่น อาทิ รายงานเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศรายปี จัดทำโดยกระทรวงเศรษฐกิจการค้าและอุตสาหกรรม ผลการสำรวจแนวโน้มการขยายกิจการในต่างประเทศของบริษัทผลิตญี่ปุ่น จัดทำโดยธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น และรายงานเจโทรการค้าและการลงทุนทั่วโลกรายปี เพื่อให้เห็นภาพรวมของยุทธศาสตร์การค้าและการลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชีย และตอบคำถามว่าญี่ปุ่นจะไม่ลงทุนในไทยแล้วจริงหรือ รวมทั้งวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งด้านการลงทุนของไทยว่าเป็นอย่างไร และไทยควรรับมือกับการลงทุนจากญี่ปุ่นในอนาคตอย่างไร

คำสำคัญ: การลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ เครือข่ายการผลิตเอเชีย การกระจายห่วงโซ่การผลิตรวมแนวตั้ง การรวมตัวทางการค้า ธุรกิจบริการและบริการความรู้

Research Paper

The Wave of Japanese Investment in East Asia: Will Japanese Investments Decline in Thailand?

Natenapha Wailerdsak Yabushita*
Thammasat Business School, Thammasat University

Abstract

This paper studies the trend of Japanese investment in Asia. It uses the theory of production networks in Asia to analyse the changes during the last six decades as well as current and future investment trends. The data are derived from historical documents and contemporary statistics from various sources, including the White Paper on International Economy and Trade (Tsusho Hakusho) conducted by the Ministry of Economy, Trade, and Industry (METI); the Report on Overseas Business Operations of Japanese Manufacturers conducted by the Japan Bank for International Cooperation (JBIC); and the JETRO Global Trade and Investment Report, in order to provide an overview of Japanese strategies on trade and investment in Asia. It will answer the question as to whether Japanese companies will invest in Thailand or not. The strengths and weaknesses of Thailand in terms of investment, and strategies for dealing with future investment from Japan will also be discussed.

Keywords: foreign direct investment (FDI), Asian production networks, fragmentation of vertically integrated supply chains, trade integration, service and intellectual service industries

* Corresponding author e-mail: wailerdsak@hotmail.com

1. บทนำ

ปัจจุบันสงครามการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศทวีความรุนแรงมากขึ้น ญี่ปุ่นซึ่งเป็นผู้นำอันดับ 3 ทางเศรษฐกิจของโลก[1] กำลังถกเถียงเรื่องการเข้าร่วมความตกลงหุ้นส่วนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก (Trans-Pacific Partnership: TPP ซึ่งเป็นส่วนขยายจาก Trans-Pacific Strategic Economic Partnership Agreement: TPSEP) โดยเฉพาะตั้งแต่การเลือกตั้งในปี 2012 ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง จนในที่สุดญี่ปุ่นได้รับอนุญาตจากประเทศสมาชิกให้เข้าร่วมการเจรจาได้ตั้งแต่กลางปี 2013 และสนใจเรื่องการจัดทำเขตการค้าเสรีระหว่างประเทศสมาชิกเอเปค (Free Trade Area of the Asia-Pacific: FTAAP) ในขณะที่ประเทศไทยกำลังเตรียมตัวรุกและรับมือกับการเกิดขึ้นของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนหรือเออีซี (ASEAN Economic Community: AEC) และความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคอาเซียนบวก 6 (Regional Comprehensive Economic Partnership: RCEP)

อันที่จริงแล้วหลังจากวิกฤตการณ์การเงินในเอเชียปี 1997 ญี่ปุ่นเริ่มมองเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[2] เป็น "เขตเดียวกัน" ซึ่งก่อนหน้านี้มองแยกแต่ละประเทศ และได้ตัดสินใจดำเนินนโยบายแทรกแซงเชิงกลยุทธ์ทางด้านเศรษฐกิจ การค้าและการลงทุนในภูมิภาคนี้อย่างจริงจัง ผ่านกลไลของการจัดทำความตกลงเขตการค้าเสรี (Free Trade Agreement: FTA) หรือความตกลงหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจ (Economic Partnership Agreement: EPA) ระดับทวิภาคี (bilateral agreement) โดยญี่ปุ่นได้ลงนามข้อตกลงและบังคับใช้ FTA แล้วกับ 13 ประเทศ/ภูมิภาค คือ สิงคโปร์ เม็กซิโก มาเลเซีย ชิลี ไทย อินโดนีเซีย บรูไน อาเซียน ฟิลิปปินส์ สวิตเซอร์แลนด์ เวียดนาม อินเดีย และเปรู และกำลังอยู่ระหว่างการเจรจาอีก 10 ประเทศ/ภูมิภาค (ข้อมูล ณ เดือนตุลาคม 2013)

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์มหาอุทกภัยในปลายปี 2011 ได้สร้างความเสียหายอย่างมากให้กับนิคมอุตสาหกรรมในภาคกลางของไทย อันเป็นที่ตั้งของฐานการผลิตที่สำคัญของโรงงานญี่ปุ่น ทั้งโรงงานผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ ประกอบรถยนต์ ผลิตเครื่องใช้ไฟฟ้า และชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ และเครือข่ายห่วงโซ่อุปทานของภาคการผลิตต่างๆ หลายฝ่าย ทั้งรัฐบาลและภาคเอกชนไทยต่างกังวลเป็นอย่างมากว่า จะเกิดการย้ายฐานการผลิตของทุนญี่ปุ่นไปยังประเทศอื่นที่ปลอดภัยกว่า อย่างเช่น อินโดนีเซีย เวียดนาม และเมียนมาร์หรือไม่ รัฐบาลญี่ปุ่นก็ยืนยันว่าจะลงทุนในเมืองไทยต่อ แต่มีเงื่อนไขว่า รัฐบาลไทยจะต้องมีนโยบายในการจัดการปัญหาเรื่องน้ำที่ชัดเจน นอกจากนี้ปัจจัยด้านลบอื่นๆ เช่น ค่าแรงที่เพิ่มขึ้น แต่ยังไม่เป็นปัญหาหนักเท่ากับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาขาดแคลนแรงงาน การลดขนาดของตลาดภายในประเทศในอนาคต (Wailerdsak, 2013)

ในอีกด้านหนึ่ง มีการประกาศว่าญี่ปุ่นจะลงทุนในเมืองไทยเพิ่มขึ้น ซึ่งในปี 2012 ด้วยนโยบายรถยนต์คันแรกของรัฐบาล ประเทศไทยผลิตรถยนต์ได้ทั้งหมด 2.4 ล้านคัน เป็นอันดับ 10 ของ

[1] วัดจากมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross Domestic Product: GDP) ญี่ปุ่นถูกจีนแซงในปี 2010 แต่ทว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติต่อหัว (GDP per capita) ของญี่ปุ่นยังสูงกว่า โดยในปี 2012 ญี่ปุ่นมี GDP $5,959,718 ล้านเหรียญสหรัฐ และ GDP per capita $46,720 เหรียญสหรัฐ เมื่อเทียบกับจีนซึ่งมี GDP $8,358,363 ล้านเหรียญสหรัฐ และ GDP per capita $6,188 เหรียญสหรัฐ

[2] ในบทความนี้ "เอเชียตะวันออก (East Asia)" ประกอบด้วย สาธารณรัฐประชาชนจีน ฮ่องกง เกาหลีใต้ มองโกเลีย ไต้หวัน และ "เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia)" ประกอบด้วย กัมพูชา อินโดนีเซีย ลาว มาเลเซีย เมียนมาร์ ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ ไทย และเวียดนาม ซึ่งยึดตามคำนิยามของ Asian Development Bank

โลก เพื่อรองรับตลาดในประเทศและส่งออก ส่งผลให้อุตสาหกรรมชิ้นส่วนรถยนต์เติบโตตาม และสำนักงานส่งเสริมการลงทุน (บีโอไอ) ก็ประกาศว่ามีเอสเอ็มอีจากญี่ปุ่น ราว 1,000 ราย จะเข้ามาลงทุน (มูลค่า 1 แสนล้านบาท) อีก โดยจะเน้นในส่วนของชิ้นส่วนรถยนต์และอุตสาหกรรมรถยนต์ รวมไปถึงเรื่องนโยบาย China Plus One ของญี่ปุ่น เนื่องจากญี่ปุ่นเกิดข้อพิพาททางการเมืองกับจีน กรณีชิงสิทธิ์เหนือเกาะเซนกากุ/เตียวหยู ญี่ปุ่นจึงต้องการลดความเสี่ยงที่จะลงทุนในเมืองจีนแค่ที่เดียว ซึ่ง One นั้นน่าจะหมายถึงเมืองไทยหรือไม่

ด้วยเหตุที่ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในเอเชียที่ญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนเป็นเวลานาน อย่างไรก็ดี ประเทศเกิดใหม่หลายแห่งเริ่มดึงดูดความสนใจของนักลงทุนญี่ปุ่นให้เข้าไปลงทุน เช่น อินโดนีเซีย เวียดนาม และเมียนมาร์ เพราะมีแรงงานราคาถูก มีตลาดขนาดใหญ่ และมีทรัพยากรธรรมชาติเหลืออยู่มากกว่าไทย กอปรกับปัญหาอุทกภัยในปลายปี 2011 ในไทย ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อห่วงโซ่อุปทานการผลิตของบริษัทญี่ปุ่น รวมทั้งค่าเงินบาทที่แข็งค่าขึ้น (ค่าเงินเยนอ่อนตัวลง) อันเป็นผลจากการดำเนินนโยบายอาเบะโนมิกส์ในกลางปี 2013 ก่อให้เกิดคำถามว่าประเทศไทยยังคงเป็นประเทศที่ญี่ปุ่นสนใจลงทุนอยู่หรือไม่ บทความวิจัยนี้จึงเลือกเน้นศึกษาประเทศไทย

บทความนี้ศึกษาแนวโน้มการลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชีย – เน้นเอเชียตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในช่วง 6 ทศวรรษที่ผ่านมา (1954-2013) ซึ่งจะวิเคราะห์เหตุการณ์โดยใช้ทฤษฎีเครือข่ายการผลิตของเอเชียตะวันออก และเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลของญี่ปุ่น เพื่อให้เห็นภาพรวมว่าญี่ปุ่นมองเอเชียเป็นเขตยุทธศาสตร์การค้าและการลงทุนอย่างไร รวมทั้งตำแหน่งจุดอ่อนและจุดแข็งของไทยด้านการลงทุน เพื่อตอบคำถามว่าญี่ปุ่นไม่ลงทุนในไทยแล้วจริงหรือ?

2. ทบทวนวรรณกรรม

ทฤษฎีเครือข่ายการผลิตของเอเชีย (Theory of East Asian production networks: Higashi Ajia seisan nettowaaku ron) อธิบายปรากฏการณ์ “โรงงานเอเชีย (Factory Asia)” สองคำง่ายๆ ที่สะท้อนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่พึ่งพาการผลิตเพื่อการส่งออก (export-driven growth) เป็นหลักใน 3 ทศวรรษที่ผ่านมา (ADB, 2013) เริ่มต้นในกลางทศวรรษที่ 1980 เมื่อบริษัทญี่ปุ่นประสบปัญหาการแข็งค่าขึ้นของเงินเยน จากข้อตกลงพลาซ่าแอคคอร์ด ระยะแรกขับเคลื่อนโดยการลงทุนของบรรษัทข้ามชาติรายใหญ่ของญี่ปุ่น ที่ก่อตั้งบริษัทลูก/ย่อยทั่วทั้งภูมิภาคเอเชีย ตามแนวคิดของทฤษฎีภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ (economic geography หรือ keizai chiri gaku) ซึ่งเป็นกลยุทธ์ในการดำเนินกิจกรรมการผลิตของบริษัทญี่ปุ่น ที่นักลงทุนจะคำนึงก่อนว่าจะผลิตไปขายที่ใดบ้าง จากนั้นก็เลือกว่าควรจะผลิตที่ใดที่มีต้นทุนต่ำที่สุด และบริหารการผลิตในพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุดอย่างไร (Hatch and Yamamura, 1996; Isono, Kumagai, and Kimura, 2012)

จากนั้นเมื่อจีนเปิดประเทศในปลายทศวรรษที่ 1980 เครือข่ายการผลิตของเอเชียก็เชื่อมโยงกันเด่นชัดยิ่งขึ้น ตามแนวคิดการแบ่งการผลิตระหว่างประเทศ หรือเรียกกันว่า “การกระจายห่วงโซ่การผลิตรวมแนวตั้ง (Fragmentation of vertically integrated supply chains หรือ Takokukan koutei bungyou)” ทำให้ภูมิภาคเอเชียกลายเป็นแพลตฟอร์มของการผลิตและการลงทุน (production and trade platform) หรือ “การค้าภายในอุตสาหกรรมแนวตั้ง (Vertical intra-industry trade: VIIT)” ที่เชื่อมโยงโรงงานที่ตั้งอยู่ในประเทศต่างๆ ของเอเชียเข้าด้วยกัน เพื่อผลิตชิ้นส่วนและส่วนประกอบ ที่จะนำไปประกอบต่อเป็นสินค้าอุตสาหกรรมขั้นสุดท้าย โดย

จีนกลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบสินค้าขั้นสุดท้าย ซึ่งจะถูกส่งไปขายต่อในประเทศพัฒนาแล้ว (Athukorala, 2005, 2009; Kimura, 2006; Kimura, Hayakawa, and Ji, 2006)

การลงทุนโดยตรงในต่างประเทศ (Foreign Direct Investment: FDI) ออกไปยังจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของญี่ปุ่นและประเทศเศรษฐกิจอุตสาหกรรมใหม่เอเชีย (newly industrialized economies) ได้แก่ ฮ่องกง เกาหลีใต้ สิงคโปร์ ไต้หวัน รวมทั้งบรรษัทข้ามชาติของยุโรปและสหรัฐอเมริกา มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเครือข่ายการผลิตของเอเชีย เพราะต่างเชื่อว่าเอเชียเหมาะที่จะเป็นฐานการผลิตและประกอบที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีข้อได้เปรียบด้านต้นทุนต่ำ (cost advantages) เช่น การมีแรงงานที่มีทักษะและกึ่งทักษะ (skilled and semi-skilled labor) จำนวนมาก พนักงานระดับบริหารและวิศวกรที่มีค่าแรงถูกกว่า ตลาดท้องถิ่นมีศักยภาพเติบโต ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่คาดการณ์ได้ มีกลุ่มคลัสเตอร์ของผู้ประกอบการที่มีความสามารถในการผลิตอย่างยืดหยุ่น และการส่งมอบสินค้าทันเวลา มีข้อบกพร่องน้อยหรือไม่มีเลย ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ (Phongpaichit, 1990; Hiley, 1999; Kimura and Kiyota, 2006)

การเติบโตของบรรษัทข้ามชาติและ FDI ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ก่อให้เกิดการรวมตัวทางการค้า (trade integration) หรือการเพิ่มขึ้นของการค้าภายในภูมิภาค (intraregional) เอเชียเอง ผ่านการค้าภายในบริษัท (intrafirm trade) และภายในอุตสาหกรรม (intra-industry trade) ที่ผูกติดกับ FDI ได้แก่ การค้าชิ้นส่วนและส่วนประกอบกับการผลิต/ประกอบ และการค้าระหว่างภูมิภาค (interregional) ได้แก่ การนำเข้าและส่งออกสินค้าทุน สินค้าขั้นกลาง และสินค้าขั้นสุดท้าย โดยเชื่อมโยงเอเชียกับตลาดโลกในสหภาพยุโรป (EU-25) สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น ซึ่งเรียกว่า “เศรษฐกิจ G3” กลายเป็น “โครงสร้างสามเหลี่ยมการค้า (Sankaku boeki) หรือสามเหลี่ยมแปซิฟิก (Pacific triangle)” ที่ประเทศญี่ปุ่นและเอเชีย NIEs จะเป็นผู้ส่งออกเครื่องจักรและวัตถุดิบขั้นกลาง ไปประกอบเป็นสินค้าขั้นสุดท้ายที่ประเทศจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากนั้นส่งออกสินค้าขั้นสุดท้ายจากจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปขายแก่สหภาพยุโรปและสหรัฐอเมริกา (Yusuf, Altaf, and Nabeshima, 2004; Athukorala and Hill, 2010; Athukorala, 2011) จากโครงสร้างนี้จะพบว่าจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะมีความต้องการนำเข้าสินค้าเครื่องจักรจากญี่ปุ่นเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหมายถึงผู้ผลิตเครื่องจักรและชิ้นส่วนญี่ปุ่นเพิ่มกำลังการผลิตได้ต่อไป ซึ่งส่งผลดีต่อการขยายการลงทุนของภาคเอกชนในประเทศญี่ปุ่นเอง ระบบเครือข่ายการผลิตนี้ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของภูมิภาคเอเชีย (Harvie, Kimura, and Lee, 2005; Gill and Kharas, 2007)

ในขณะเดียวกันประเทศในเอเชียส่วนมากสนับสนุนให้บริษัทลูกของบรรษัทข้ามชาติเข้ามาในตลาดของตนผ่านทาง FDI บรรษัทข้ามชาติส่วนใหญ่มักชอบลงทุนในประเทศที่ตนมีสิทธิควบคุมบริษัทในเครือโดยตรง โดยถือครองหุ้นข้างมากไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 หรือต้องการถือหุ้นร้อยละ 100 จะเห็นได้ว่าประเทศฮ่องกง อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ ไทย และเวียดนาม ได้ผ่อนคลายกฎระเบียบการควบคุมความเป็นเจ้าของ เพื่อแย่งชิงการลงทุนจากต่างประเทศเข้ามา (Urata, Siow, and Kimura, 2006) การค้าระหว่างประเทศของเอเชียตลอดช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา จึงก่อให้เกิดการจ้างงาน ช่วยให้เอเชียมีรายได้สูงขึ้นและขจัดความยากจน โดยเฉพาะการค้าสินค้าในภาคอุตสาหกรรม นอกจากก่อให้เกิดการลงทุนในด้านเงินทุนแล้ว ยังช่วยยกระดับ

เทคโนโลยี การได้มาซึ่งทักษะและความรู้ใหม่ๆ อันนำไปสู่การเพิ่มผลิตภาพ (productivity) (Wailerdsak, 2006; Wong, Shankar, and Toh, 2011)

ปัจจัยที่ทำให้การค้าของภูมิภาคเอเชียเพิ่มสูงขึ้น และอธิบายวิวัฒนาการของรูปแบบการรวมตัวทางการค้าในภูมิภาคนี้ประกอบด้วย "มุมมองจากด้านดีมานด์" ได้แก่ การลดลงของอุปสรรคทางการค้า (trade barriers) อันเป็นผลจากการเปิดเสรีทางการค้า ผ่านการเจรจาการค้าระหว่างประเทศภายใต้ความตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (General Agreement on Tariffs and Trade: GATT) และองค์กรการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) กอปรกับนโยบายมองออกไปสู่ภายนอก (outward-looking policy) ที่เน้นการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมากเพื่อการส่งออกที่แต่ละประเทศในเอเชียนำมาใช้

"มุมมองจากด้านซัพพลาย" ได้แก่ (1) ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีการขนส่ง ซึ่งรวมถึงการสร้างท่าเรือและสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิภาพ ช่วยลดต้นทุนด้านขนส่ง (2) ความก้าวหน้าทางด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีการประมวลผลข้อมูล และความก้าวหน้าในการสื่อสารโทรคมนาคม ช่วยลดต้นทุนในการกระจายการผลิตตามห่วงโซ่การผลิตรวม (3) ความสะดวกในการดำเนินการค้าภายในบริษัท หรือภายในอุตสาหกรรม (ในกรณีของผู้ผลิตชิ้นส่วนและส่วนประกอบรับจ้างตามสัญญา) ช่วยสนับสนุนการกระจายตัวของกระบวนการผลิต

นอกจากนี้ (4) นวัตกรรมการปรับปรุงนโยบายและกฎระเบียบ (institutional innovation and policy changes) ก็ช่วยสนับสนุนให้การค้าของเอเชียเปิดกว้างอย่างต่อเนื่อง นอกจากจะปฏิบัติตามข้อผูกพันกับ WTO แล้ว เอเชียยังรุกสู่การเปิดเสรีทางการค้าฝ่ายเดียว (unilateral trade liberalization) เพื่อช่วยให้การนำเข้าสินค้าขั้นกลางมาเพื่อการผลิตและประกอบได้ด้วยต้นทุนที่ไม่แพง เช่น ลดภาษีการลงทุน ลดภาษีนำเข้าและส่งออกสินค้าขั้นกลาง และลดเครื่องกีดขวางทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษี (non-tariff barriers) นอกจากนี้นวัตกรรมที่ประเทศต่างๆ ในเอเชียเป็นผู้ริเริ่ม ได้แก่ เขตอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกพิเศษ (special export processing zones) คลังเก็บสินค้าทัณฑ์บนอุตสาหกรรม (bonded industrial warehouses)[3] และการคืนอากรตามใบขนส่งสินค้าขาออก (duty drawback schemes)[4] ซึ่งล้วนแต่เอื้อให้นักลงทุนได้ประโยชน์จากการประหยัดจากขนาด และสร้างความเชี่ยวชาญ (economies of scope and specialization) ช่วยผลักดันให้เกิดการค้าเสรีสำหรับผู้ส่งออก (free trade for exports) ขึ้น อันที่จริงแล้วมีผู้วิพากษ์ว่าประสิทธิภาพทางการค้า (trade efficiency) และการลดต้นทุนทางการค้า (trade costs) ดังกล่าวข้างต้นนี้ ส่งผลกระทบต่อการค้ามากกว่าการเปิดการค้าเสรี (ADB, 2006, 2013)

---

[3] ผู้ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งคลังสินค้าทัณฑ์บนประเภทโรงงานผลิตสินค้า สามารถนำวัตถุดิบจากต่างประเทศเข้ามาทำการผลิต หรือผสม หรือประกอบ เป็นสินค้าสำเร็จรูปส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ โดยงดเว้นการเก็บอากรขาเข้าและอากรขาออก แก่ของที่ปล่อยออกไปจากคลังสินค้าทัณฑ์บนเพื่อส่งออกนอกประเทศ ทั้งนี้ไม่ว่าจะส่งออกในสภาพเดิมที่นำเข้าหรือในสภาพที่ได้ผลิต หรือผสม หรือประกอบเป็นของอื่น

[4] รูปแบบหนึ่งของภาษีที่เก็บกับสินค้าข้ามพรมแดน โดยจะได้รับการคืนภาษีสินค้านำเข้าเมื่อสินค้านั้นถูกนำมาส่งออกต่อ (re-export) โดยอาจจะคืนเต็มจำนวนหรืออาจคืนเพียงบางส่วน แนวคิดหลักคือการพยายามที่จะลดภาระของผู้ส่งออก ในขณะเดียวกันก็พยายามรักษาระดับภาษีที่จะทำให้มีรายได้ หรือเพื่อเป็นมาตรการปกป้องทางการค้า มีความหมายเหมือนกับการยกเว้นภาษีสำหรับสินค้านำเข้าชั่วคราว (temporary admission)

ด้วยเหตุที่เอเชียต้องพึ่งพาการส่งออก จึงมีความเสี่ยงสูงที่จะได้รับผลกระทบหากอุปสงค์ในต่างประเทศลดลง การถดถอยของเศรษฐกิจสหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรปหลังวิกฤตการณ์การเงินโลกในปี 2008 ก่อให้เกิดการถกเถียงว่า เศรษฐกิจเอเชียควรปลดพันธการจากวงจรธุรกิจโลก และหันไปพึ่งพาการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจภายในประเทศ และเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจภายในภูมิภาคเอเชียแทนหรือไม่ อย่างไรก็ดีภายใต้ระบบเครือข่ายการผลิตและการค้าภายในเอเชียในปัจจุบัน ที่ส่วนมากดำเนินการโดยบรรษัทข้ามชาติและบริษัทในเครือ เป็นการผลิตและการค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคทั่วโลกนอกภูมิภาค เอเชียจึงยังต้องพึ่งพิงตลาดปลายทางในเศรษฐกิจ G3 ไม่อาจแยกเป็นอิสระจากตลาดโลกได้ (Johnston and Noguera, 2012)

ในปัจจุบันการขยายตัวของข้อตกลงทวิภาคีทางการค้า (bilateral trade agreements) เป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อตกลงใหม่ๆ ที่ประเทศกำลังพัฒนาในเอเชียพยายามทำกับประเทศอื่นนอกภูมิภาค ซึ่งเรียกกันว่า “ข้อตกลงข้ามภูมิภาค (eross-regional agreements)” เพื่อสนับสนุนการค้าของเอเชีย เพิ่มการส่งออกสินค้าขั้นสุดท้ายไปยังตลาดนอกภูมิภาค และตลาดประเทศพัฒนาแล้ว คาดว่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวทางการค้ามากยิ่งขึ้นในอนาคต (ADB, 2006; Athukorala, 2011)

3. คำถามวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการตอบคำถาม 3 ข้อใหญ่ต่อไปนี้คือ

1. วิเคราะห์ด้านอุปสงค์ของญี่ปุ่น -- ประเทศที่ญี่ปุ่นต้องการลงทุนในเอเชียคือประเทศใด ปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเลือกประเทศลงทุนของนักลงทุนญี่ปุ่นคืออะไร และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในรอบ 6 ทศวรรษที่ผ่านมา

2. วิเคราะห์ด้านอุปทานของประเทศผู้รับการลงทุน -- เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ในเอเชียแล้ว ประเทศไทยมีจุดแข็งหรือข้อได้เปรียบ และจุดอ่อนอย่างไร และปัจจัยใดที่ทำให้ไทยเป็นเป้าหมายการลงทุนของนักลงทุนญี่ปุ่น

3. นโยบายการรับการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศของไทย -- อนาคตการลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชียจะไปในทิศทางใด ประเทศไทยควรมีนโยบายและกลยุทธ์ในการรับการลงทุนจากญี่ปุ่นอย่างไร

4. การเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลทุติยภูมิซึ่งเป็นบทวิเคราะห์สถิติการค้าและการลงทุนจากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

1. รายงานเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศรายปี หรือ The White Paper on International Economy and Trade (Tsusho Hakusho) ปี 1981-2013 ของกระทรวงเศรษฐกิจการค้าและอุตสาหกรรม หรือ Ministry of Economy, Trade, and Industry (METI) (ภาษาญี่ปุ่น)

2. ผลการสำรวจแนวโน้มการขยายกิจการในต่างประเทศของบริษัทผลิตญี่ปุ่น หรือ Report on Overseas Business Operations of Japanese Manufacturers จัดทำโดยธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น หรือ Japan Bank for International Cooperation (JBIC) ปี 2003-2013 (ภาษาญี่ปุ่นและภาษาอังกฤษ)

3. รายงานเจโทรการค้าระหว่างประเทศและการลงทุนในต่างประเทศรายปี หรือ JETRO White Paper on International Trade and Foreign Direct Investment ปี 1996-2009 และ (เปลี่ยนชื่อเป็น) รายงานเจโทรการค้าและการลงทุนทั่วโลกรายปี หรือ JETRO Global Trade and Investment Report ปี 2010-2013 ของ Japan External

Trade Organization (JETRO) (ภาษาญี่ปุ่นและภาษาอังกฤษ)

5. ผลการวิจัย

ในส่วนนี้แบ่งผลการวิจัยออกเป็น 4 ตอน คือ (1) การลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชียในช่วง 6 ทศวรรษ (1954-2013) (2) การลงทุนโดยตรงของญี่ปุ่นในเอเชียในปัจจุบัน (3) เหตุผลของความต้องการลงทุน (4) อนาคตการลงทุนในต่างประเทศของญี่ปุ่น ซึ่งจะเป็นการแสดงภาพให้เห็นยุทธศาสตร์การลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชียในภาพรวม ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เพื่อตอบสนองความต้องการด้านอุปสงค์ของญี่ปุ่นเอง ที่ต้องการหาประเทศที่จะเป็นฐานการผลิตเพื่อสนับสนุนห่วงโซ่อุปทานการผลิตของตน และตอบสนองความต้องการด้านอุปทานของประเทศผู้รับการลงทุน ที่ต้องการสร้างงานและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ด้วยการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ นำเข้าเทคโนโลยีและโนว์ฮาวเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศ

5.1 การลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชียในช่วง 6 ทศวรรษ (1954-2013)

การรวบรวมและศึกษาข้อมูลในรายงานเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศรายปี หรือ The White Paper on International Economy and Trade (Tsusho Hakusho) ปี 1981-2013 ของ METI สรุปแนวโน้มการลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชียแบ่งเป็น 5 ช่วงเวลา ตามลักษณะเฉพาะทางเศรษฐกิจและสังคมของญี่ปุ่นและเอเชียในช่วงเวลาต่างๆ ดังนี้

(1) ระยะที่ 1 (1954-1970) ยุคการชดใช้ค่าปฏิมากรรมสงคราม ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจ

ในยุคนี้ประเทศสหรัฐอเมริกามีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือด้านการทหารแก่ญี่ปุ่นและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในขณะที่ญี่ปุ่นให้ต้องชดใช้ค่าปฏิมากรรมสงครามให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจ โดยการส่งออกสินค้าญี่ปุ่นไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในขณะที่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ส่งออกทรัพยากรและวัตถุดิบมายังญี่ปุ่น ส่งผลให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค่อยๆ พัฒนาเศรษฐกิจ ต่อมาเมื่อญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูประเทศ ญี่ปุ่นก็พยายามสร้างความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย เพื่อยับยั้งการคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ และเข้าสู่ยุคเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

(2) ระยะที่ 2 (1971-1984) ยุคการลงทุนในต่างประเทศของบริษัทญี่ปุ่น ขบวนการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น เอเชียนิกส์

ญี่ปุ่นใช้นโยบายเปิดเสรีทางการลงทุนในช่วงปี 1971-1973 อย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งนำไปสู่การขยายการลงทุนของบริษัทญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเติบโตของการส่งออกที่รวดเร็ว และการเกินดุลทางการค้าของญี่ปุ่น ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางเศรษฐกิจกับประเทศต่างๆ ในโลกมากยิ่งขึ้น เกิดขบวนการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นในไทยและอินโดนีเซีย คำขวัญในช่วงเวลานั้นได้แก่ “ความรับผิดชอบในฐานะมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ” “การมีส่วนร่วมช่วยเหลือระดับนานาชาติ” และ “การปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศ” (Maekawa Report) มีการเรียกร้องให้ญี่ปุ่นเปิดตลาดภายในประเทศมากขึ้น ในขณะเดียวกันประเทศกลุ่มเอเชียนิกส์ มีการพัฒนาเศรษฐกิจในอัตราที่สูง เกิดโครงสร้างทางการค้า ที่เรียกว่า “สามเหลี่ยมแปซิฟิก (Pacific Triangle)”

(3) ระยะที่ 3 (1985-1997) ยุคเร่งการลงทุนโดยตรงในต่างประเทศ เศรษฐกิจบูม วิกฤตการณ์การเงินในเอเชีย

ภาคเอกชนญี่ปุ่นได้รับผลกระทบจากปัจจัยหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตการณ์น้ำมัน และการแข็งค่าขึ้นของเงินเยนจากการตกลงพลาซ่าแอคคอร์ดในปี 1985[5] ผลักดันให้ญี่ปุ่นเข้าสู่ยุคเร่งการลงทุนโดยตรงในต่างประเทศ บริษัทญี่ปุ่นรุกเข้าลงทุนทั้งในสหรัฐอเมริกา ยุโรป และเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ย้ายฐานการผลิต (production base) เข้าไปสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สร้างระบบการแบ่งการผลิตที่มีประสิทธิภาพ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในระดับนานาชาติ อันนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในภูมิภาคนี้ มีอัตราการเติบโตที่สูง จนเรียกกันว่า มหัศจรรย์แห่งเอเชีย (Asian Miracle) เกิดภาวะเศรษฐกิจบูม

แต่สุดท้ายนำไปสู่ภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ เนื่องจากการหลั่งไหลของเงินทุนระยะสั้นจากต่างประเทศเข้ามากระจุกตัวในภูมิภาคเอเชีย โดยเงินทุนระยะสั้น (ครบกำหนดคืนภายใน 1 ปี) เหล่านั้นส่วนหนึ่งถูกนำไปใช้ลงทุนในการพัฒนาอุตสาหกรรมหลักๆ เช่น เหล็ก ปิโตรเคมี รถยนต์ ซึ่งเป็นการลงทุนระยะยาวและหลายบริษัทเป็นการร่วมทุนระหว่างไทยกับญี่ปุ่น แต่อีกส่วนหนึ่งถูกนำไปใช้ในภาคธุรกิจที่เกิดการเก็งกำไร เช่น อสังหาริมทรัพย์ หุ้น ดังนั้นเมื่อราคาอสังหาริมทรัพย์และหุ้นถูกปั่นราคาเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจนเกิดภาวะฟองสบู่ (ไม่ใช่ภาวะที่เกิดจากความต้องการซื้อจริง) กระทั่งผู้กู้เงินจากธนาคารไม่สามารถชำระหนี้ได้ ก่อให้เกิดหนี้เสียหรือหนี้สูญเพิ่มขึ้นในสถาบันการเงิน นำไปสู่การเกิดวิกฤตการณ์การเงินก่อน จากนั้นธนาคารแห่งประเทศไทยจำเป็นต้องลอยตัวค่าเงินบาท เนื่องจากไทยขาดดุลบัญชีเดินสะพัดสูง (ร้อยละ 8 ของ GDP) และถูกโจมตีค่าเงินบาทจากกลุ่มเฮดจ์ฟัน เนื่องจากไทยใช้ระบบตรึงค่าเงินบาทคงที่ (fixed exchange rate) ส่วนหนึ่งเพื่อให้นักลงทุนจากต่างประเทศลดความเสี่ยงเรื่องอัตราแลกเปลี่ยน แต่กลับเปิดเสรีทางการเงินหรือวิเทศธนกิจ BIBF หรือ Bangkok International Banking Facility ให้เงินทุนต่างชาติไหลเข้าออกเก็งกำไรส่วนต่างของอัตราดอกเบี้ยในประเทศกับต่างประเทศได้ ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ค่าเงินในที่สุด บริษัทในภาคอุตสาหกรรมที่กู้ยืมเงินตราต่างประเทศมาระยะสั้นเพื่อลงทุนในโครงการระยะยาว จึงต้องหาเงินมาใช้หนี้ที่เพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัวหลังลอยตัวค่าเงินบาท หลายบริษัทขายหุ้นให้กับผู้ร่วมทุนญี่ปุ่นโดยเฉพาะในอุตสาหกรรมรถยนต์ จบตำนานยุครุ่งเรืองของกลุ่มทุนไทยในธุรกิจดังกล่าว (เนตรนภา, 2549)

(4) ระยะที่ 4 (1997-2007) เอเชียตะวันออก ความร่วมมือในภูมิภาค การเติบโตของมหาอำนาจจีน

ในปี 1997 ประเทศในเอเชียต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์การเงินและเศรษฐกิจอย่างรุนแรงมาก ญี่ปุ่นได้ให้ความช่วยเหลือผ่านองค์กรระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย นอกจากนั้นยังให้ความช่วยเหลือแบบทวิภาคีเพื่อให้เอเชียฟื้นตัวทางเศรษฐกิจ (เช่น ความช่วยเหลือทางการเงินภายใต้แนวคิดมิยาซาว่าแพลน ในเดือนตุลาคม 1998 และญี่ปุ่นได้ประกาศในการประชุมสุดยอดญี่ปุ่น-อาเซียน ณ กรุงฮานอย ในเดือนธันวาคม 1998 ว่าจะจัดเงินกู้เงินเยนพิเศษด้วยวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศในเอเชีย) เพื่อให้บรรลุการปรับปรุงโครงสร้างเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นสัญญาว่าจะให้เงินกู้

[5] การเกินดุลการค้ากับสหรัฐอเมริกาและยุโรปอย่างต่อเนื่องและยาวนานของญี่ปุ่นตั้งแต่ปี 1965 ทำให้ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลก ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนี จัดประชุมขึ้นในเดือนกันยายน 1985 เพื่อให้ญี่ปุ่นลงนามในข้อตกลงพลาซ่าแอคคอร์ด เพื่อปรับเพิ่มค่าเงินเยน ส่งผลให้ค่าเงินเยนแข็งค่าขึ้นถึง 120-130 เยนต่อเหรียญสหรัฐ การที่เงินเยนมีค่าเพิ่มขึ้นทำให้ภาคการส่งออกของญี่ปุ่นได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง (โฮะโซะกาว่า, 2545)

จำนวน 80,000 ล้านเยน ตั้งแต่ปี 1999-2001 (ใช้จริง 64,000 ล้านเยน หรือประมาณ $5,000 ล้านเหรียญสหรัฐ) ญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือเอเชียในด้านต่างๆ เช่น ความร่วมมือเรื่องอัตราแลกเปลี่ยน/เงินตรา การปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมใหม่ การพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ราวปี 2002 ประเทศต่างๆ ในเอเชียเริ่มฟื้นตัว และเข้าสู่การพัฒนาเศรษฐกิจโฉมใหม่ ขณะเดียวกับจีนก็ได้แผ่ขยายอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัด หลังจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก (WTO)

(5) ระยะที่ 5 (2008-ปัจจุบัน 2013) วิกฤตการณ์การเงินโลก ประเทศเอเชียเกิดใหม่ การพลิกฟื้นสู่เอเชีย-แปซิฟิก

ในปี 2008 ได้เกิดวิกฤติซับไพร์มในสหรัฐอเมริกา ตามมาด้วยการล้มละลายของวาณิชธนกิจใหญ่อย่างเลห์แมนบราเธอร์ (Lehman Shock) ซึ่งส่งผลกระทบสู่วิกฤตการณ์การเงินในยุโรป ขณะที่ประเทศเกิดใหม่ในกลุ่ม BRICS (ประกอบด้วย บราซิล รัสเซีย อินเดีย จีน แอฟริกาใต้) เติบโตอย่างโดดเด่น และโครงสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศของ G20 ถูกใช้เพื่อแก้ปัญหาข้อพิพาทระหว่างญี่ปุ่นกับจีน และปัญหาการเมืองระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีเหนือ และการเชื่อมความสัมพันธ์ด้านความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่น-สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่นสนับสนุนให้กองทัพสหรัฐอเมริกายังคงสถานะและบทบาทอยู่ในภูมิภาคเอเชียต่อไป ซึ่งญี่ปุ่นก็คาดหวังว่าเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเห็นด้วยกับแนวคิดในการถ่วงดุลอำนาจของมหาอำนาจระหว่างจีน ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคนี้

5.2 การลงทุนโดยตรงของญี่ปุ่นในเอเชียในปัจจุบัน

รายงานผลการสำรวจแนวโน้มการขยายกิจการในต่างประเทศของบริษัทผลิตญี่ปุ่น จัดทำโดยธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น หรือ Japan Bank for International Cooperation (JBIC) ทุกปี ตั้งแต่ปี 1989 สอบถามเฉพาะบริษัทผลิตซึ่งมีสาขาในต่างประเทศ 3 ประเทศขึ้นไป ว่าประเทศใดที่น่าสนใจลงทุนมากที่สุด ในระยะกลาง (3-5 ปี) ต่อจากนี้ไป ผลการสำรวจล่าสุดในปี 2012 (ครั้งที่ 24 จำนวน 1,011 บริษัท) พบว่าจีนยังครองอันดับหนึ่งของประเทศที่ญี่ปุ่นสนใจที่จะลงทุนมากที่สุด ติดต่อกันมาตลอดตั้งแต่ปี 2000 ที่เริ่มทำการสำรวจ อย่างไรก็ตามความต้องการลงทุนในจีนมีแนวโน้มลดลง เมื่อเทียบกับปี 2003 ซึ่งเป็นช่วงที่การลงทุนในจีนรุ่งเรืองที่สุด ซึ่งเชื่อกันว่าเกิดจากกระแสการต่อต้านญี่ปุ่นในจีน อันเนื่องมาจากความขัดแย้งเรื่องพรมแดนทางทะเล ที่นักลงทุนญี่ปุ่นมองเป็นเรื่องอ่อนไหว ค่าแรงงานของจีนที่ถีบตัวสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และตลาดในจีนที่มีการแข่งขันสูงขึ้น จึงต้องทบทวนการเข้าไปลงทุนในจีนใหม่ตามยุทธศาสตร์ China Plus One รองลงมาคืออินเดียและอินโดนีเซียได้รับความสนใจที่จะลงทุนเพิ่มขึ้น และยังพบว่าแต่ละประเทศมีจุดอ่อนจุดแข็งแตกต่างกันไป

ตารางที่ 1
อันดับประเทศที่ญี่ปุ่นต้องการลงทุนระยะกลาง
(เรียงตามประเทศที่ได้รับเลือกมากที่สุด ตอบได้หลายข้อ)

อันดับที่	2003	2005	2008	2010	2011	2012
1	จีน	จีน	จีน	จีน	จีน	จีน
2	ไทย	อินเดีย	อินเดีย	อินเดีย	อินเดีย	อินเดีย
3	สหรัฐฯ	ไทย	เวียดนาม	เวียดนาม	ไทย	อินโดนีเซีย
4	เวียดนาม	เวียดนาม	รัสเซีย	ไทย	เวียดนาม	ไทย
5	อินเดีย	สหรัฐฯ	ไทย	บราซิล	บราซิล	เวียดนาม
6	อินโดนีเซีย	รัสเซีย	บราซิล	อินโดนีเซีย	อินโดนีเซีย	บราซิล
7	เกาหลีใต้	เกาหลีใต้	สหรัฐฯ	รัสเซีย	รัสเซีย	เม็กซิโก
8	ไต้หวัน	อินโดนีเซีย	อินโดนีเซีย	สหรัฐฯ	สหรัฐฯ	รัสเซีย
9	มาเลเซีย	บราซิล	เกาหลีใต้	เกาหลีใต้	มาเลเซีย	สหรัฐฯ
10	รัสเซีย	ไต้หวัน	ไต้หวัน	มาเลเซีย	ไต้หวัน	เมียนมาร์

ที่มา: จัดทำโดยผู้เขียนจากผลการสำรวจจาก "วารสารวิจัยการเงินเพื่อการพัฒนา" (ภาษาญี่ปุ่น) แต่ละปีของธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (JBIC)

สำหรับไทยในปี 2000 ติดอันดับ 3 ของประเทศที่ญี่ปุ่นสนใจที่จะลงทุน รองจากจีนและสหรัฐอเมริกา ต่อมาในปี 2002-2004 ไทยติดอันดับ 2 แซงหน้าสหรัฐอเมริกา หลังจากนั้นในปี 2005 ถูกอินเดียแซงตกมาอยู่อันดับ 3 ในปี 2006 ก็เสียอันดับให้กับเวียดนามตกมาเป็นอันดับ 4 ตั้งแต่นั้นมาเวียดนามก็กลายเป็นอันดับ 3 รองจากจีนและอินเดียที่บริษัทผลิตญี่ปุ่นสนใจที่จะไปลงทุน จนกระทั่งปี 2011 ไทยกลับแซงเวียดนามคืนได้ เนื่องจากเกิดปัญหาเงินเฟ้อในเวียดนาม แต่ไม่นานนัก ในปี 2012 ไทยก็ถูกอินโดนีเซียแซงให้ตกไปที่อันดับ 4 อีกครั้ง แสดงให้เห็นว่าไทยน่าสนใจลงทุนในระดับค่อนข้างดี โดยภาพรวมแม้จะไม่เด่นมากนัก แต่ก็ไม่ด้อยมากเช่นเดียวกัน แต่มีแนวโน้มว่าอนาคตไทยอาจตกอันดับลงมาเรื่อยๆ และจะเสียตำแหน่งให้กับอินโดนีเซียและเวียดนาม อย่างไรก็ตาม แนวโน้มนี้เป็นเพียงผลการสำรวจความคิดเห็นเท่านั้น

ตารางที่ 2 แสดงตัวเลขการลงทุนจริง จัดทำโดยเจโทร โดยนำเอาสถิติของกระทรวงการคลังและธนาคารกลางของญี่ปุ่นมาประมวล เพื่อดูตัวเลขเงินลงทุนที่ไหลเข้าไหลออก (flow) จะพบว่าเดิมทีสัดส่วนการลงทุนของญี่ปุ่นในสหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรปสูงกว่าการลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชียทั้งภาคการผลิตและการเงิน เนื่องจากกรณีของสหรัฐอเมริกาตัวเลขนี้รวมการลงทุนต่อ (reinvestment) และการส่งผลกำไรกลับ ขณะที่กรณีของเอเชียตัวเลขนี้ไม่รวมการลงทุนต่อภายในประเทศ ทำให้ตัวเลขต่ำกว่าความเป็นจริง

หากดูเฉพาะเอเชียจะพบว่า ญี่ปุ่นลงทุนในจีนมากเป็นอันดับ 1 รองลงมาเป็นประเทศเอเชีย NIEs ซึ่งสอดคล้องกับโครงสร้างเครือข่ายการผลิตเอเชีย ที่ทั้งจีนและประเทศเอเชีย NIEs เป็นฐานการผลิตที่สำคัญของญี่ปุ่น เพื่อส่งออกไปประเทศพัฒนาแล้วอีกทอดหนึ่ง สำหรับไทยซึ่งเป็นประเทศหนึ่งในห่วงโซ่การผลิต

ของบรรษัทข้ามชาติญี่ปุ่น ญี่ปุ่นลงทุนในไทยมากกว่าอินโดนีเซียและเวียดนามมาตลอด โดยในปี 2011 มูลค่าการลงทุนราว $7 พันล้านเหรียญสหรัฐ ซึ่งค่อนข้างมาก เชื่อว่านำมาแก้ปัญหาน้ำท่วม แต่ในปี 2012 ตัวเลขลดลงเหลือเพียง $547 ล้านเหรียญสหรัฐ ซึ่งต้องตรวจสอบสาเหตุว่าทำไมจึงลดลงมากเช่นนี้ แม้ญี่ปุ่นเริ่มลงทุนในอินโดนีเซียไม่มากเท่าไทยแต่ก็ไล่ตามมา และคาดว่าน่าจะเพิ่มขึ้น เนื่องจากอินโดนีเซียเป็นประเทศที่มีประชากรมากเป็นอันดับ 4 ของโลกกว่า 240 ล้านคน และมีแนวโน้มเป็นตลาดใหญ่สำหรับสินค้ารถยนต์ (มีความต้องการซื้อมากกว่า 1 ล้านคันต่อปี) เครื่องใช้ไฟฟ้า และอาหารฮาลาล เป็นขนาดที่ใหญ่พอสำหรับการสร้างโรงงานเพื่อเป็นฐานการผลิตและขายภายในประเทศ

ตารางที่ 2

การลงทุนโดยตรงในต่างประเทศของญี่ปุ่นแยกตามภูมิภาค/ประเทศ

(หน่วย: ล้านดอลลาร์)

		2003	2005	2008	2010	2011	2012
เอเชีย		5,028	16,188	23,348	22,131	39,492	33,477
	จีน	3,980	6,575	6,496	7,252	12,649	13,479
	NIES	31	4,902	5,842	6,902	9,302	8,043
	ASEAN4	773	4,276	4,043	4,310	13,204	6,397
	ไทย	678	2,125	2,016	2,248	7,133	547
	อินโดนีเซีย	484	1,185	731	490	3,611	3,810
	มาเลเซีย	Δ 504	524	591	1,058	1,441	1,308
	ฟิลิปปินส์	114	442	705	514	1,019	731
	เวียดนาม	230	154	1,098	748	1,859	2,570
	อินเดีย	124	266	5,551	2,864	2,326	2,802
อเมริกาเหนือ		11,003	13,168	46,046	9,016	15,166	35,768
ละตินอเมริกา		3,150	6,402	29,623	5,346	11,287	10,454
ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์		1,139	943	6,060	6,407	8,767	11,075
ยุโรป		8,326	8,230	23,068	15,043	39,841	31,017
รวมทั่วโลก		28,767	45,461	130,801	57,223	108,808	122,355

ที่มา: จัดทำโดยผู้เขียนจาก JETRO White Paper on International Trade and Foreign Direct Investment ปี 2003-2008 และ JETRO Global Trade and Investment Report ปี 2010-2012

ตารางที่ 3 แสดงยอดสะสมการลงทุนโดยตรงในต่างประเทศของญี่ปุ่นแยกตามภูมิภาค จะเห็นได้ว่าสัดส่วนการลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชีย (รวมอินเดีย) ค่อยๆ เพิ่มขึ้น จากร้อยละ 31 ในปี 1996 เป็นร้อยละ 23 ในปี 2008 และร้อยละ 27 ในปี 2011 หากดูความแตกต่างเทียบกันระหว่างปี 2000 กับ 2011 จะพบว่ายอดลงทุนสะสมของญี่ปุ่นในเอเชียเพิ่มขึ้นร้อยละ 9 ขณะที่ยอดลงทุนสะสมของญี่ปุ่นในสหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรป และละตินอเมริกาในช่วงเวลาดังกล่าวลดลงร้อยละ 20, 4 และ 5 ตามลำดับ กล่าวได้ว่าหลังวิกฤตการณ์การเงินโลกในปี 2008 การลงทุนโดยตรงในต่างประเทศของญี่ปุ่นเริ่มย้ายมายังภูมิภาคเอเชีย ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้สอดคล้องกับทฤษฎีเครือข่ายการผลิตเอเชีย และการรวมตัวทางการค้าภายในเอเชีย ที่คาดการณ์ว่าจะมีเพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ 3

ยอดสะสมการลงทุนในต่างประเทศของญี่ปุ่นแยกตามภูมิภาค/ประเทศ

(หน่วย: ล้านดอลลาร์, %)

ภูมิภาค/ประเทศ	1996	2000	2005	2008	2011	*2011/2008 (เท่า)
รวมทั่วโลก มูลค่า	258,653	279,445	388,197	683,872	964,651	1.41
รวมเอเชีย	**79,151**	**49,311**	**88,187**	**159,570**	**257,755**	**1.62**
จีน	8,098	8,699	24,655	49,002	83,379	1.70
NIES4	28,328	23,153	32,708	52,237	78,579	1.50
ASEAN	53,246	24,996	40,478	67,654	110,954	1.64
อินเดีย	785	1,171	1,802	9,440	15,416	1.63
อเมริกาเหนือ	97,881	138,455	156,189	234,957	286,176	1.22
สหรัฐอเมริกา	94,336	132,222	150,152	226,611	275,504	1.22
สหภาพยุโรป	47,719	56,789	94,277	165,435	231,001	1.40
ละตินอเมริกา	11,981	21,020	33,064	90,794	122,223	1.35
ภูมิภาค/ประเทศ	**1996**	**2000**	**2005**	**2008**	**2011**	***2011-2000 (เปลี่ยนแปลง)**
รวมทั่วโลก มูลค่า	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	0.0
รวมเอเชีย	**30.6**	**17.6**	**22.7**	**23.3**	**26.7**	**9.1**
จีน	3.1	3.1	6.4	7.2	8.6	5.5
NIES4	11.0	8.3	8.4	7.6	8.1	-0.1
ASEAN	20.6	8.9	10.4	9.9	11.5	2.6
อินเดีย	0.3	0.4	0.5	1.4	1.6	1.2
อเมริกาเหนือ	37.8	49.5	40.2	34.4	29.7	-19.9
สหรัฐอเมริกา	36.5	47.3	38.7	33.1	28.6	-18.8
สหภาพยุโรป	18.4	20.3	24.3	24.2	23.9	3.6
ละตินอเมริกา	4.6	7.5	8.5	13.3	12.7	5.1

หมายเหตุ: NIES4 คือ ฮ่องกง เกาหลีใต้ ไต้หวัน สิงคโปร์

ที่มา: จัดทำโดยผู้เขียนจาก JETRO White Paper on International Trade and Foreign Direct Investment ปี 1996-2008 และ JETRO Global Trade and Investment Report ปี 2011 และเว็บไซต์เจโทร http://www.jetro.go.jp/world/japan/stats/fdi/

5.3 เหตุผลของความต้องการลงทุน

จากรายงานผลการสำรวจฯ สรุปเหตุผลของความสนใจที่จะลงทุนในประเทศที่ติด 6 อันดับแรก (จีน อินเดีย อินโดนีเซีย ไทย เวียดนาม และบราซิล) ได้ดังนี้คือ

1. การเติบโตของตลาดภายในประเทศในอนาคต เป็นเหตุผลอันดับ 1 ของทุกประเทศ แต่เปอร์เซ็นต์ของไทยจะน้อยที่สุด แสดงให้เห็นว่านักลงทุนญี่ปุ่นคาดว่าตลาดภายในของไทยในอนาคตไม่น่าจะไม่เติบโตมากนัก เนื่องจากการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและการลดลงของประชากร (และแรงงาน) (Kamio, 2013) ในขณะที่ประเทศอื่นมีจำนวนประชากรมากและอัตราการเป็นเจ้าของผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ในยังอยู่ในระดับต่ำ ตลาดมีโอกาสขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

2. แรงงานราคาถูก เป็นเหตุผลอันดับ 2 ของเวียดนาม อินโดนีเซีย อินเดีย และไทย แต่ไม่ใช่เหตุผลของจีน แสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นยอมรับว่าค่าแรงในประเทศจีนสูงกว่าประเทศเหล่านี้แล้ว (JETRO, 2013)

3. ขนาดของตลาดภายในประเทศผู้รับการลงทุน โดยเฉพาะจีน อินเดีย อินโดนีเซีย และไทย ที่มีตลาดขนาดใหญ่และคนมีกำลังซื้อในปัจจุบัน

4. แหล่งผลิตชิ้นส่วนให้แก่ผู้ผลิต/โรงงานประกอบ เป็นส่วนหนึ่งให้กับห่วงโซ่การผลิตของบรรษัทข้ามชาติญี่ปุ่น

5. มีคลัสเตอร์อุตสาหกรรมซึ่งแสดงถึงการสะสมฐานความรู้ด้านเทคโนโลยีการผลิต เน้นเฉพาะจีนและไทย ว่ามีความพร้อมด้านอุตสาหกรรมสนับสนุน จัดหาวัตถุดิบและชิ้นส่วนภายในประเทศได้เพียงพอในอัตราส่วนที่สูง ทำให้เป็นฐานการผลิตด้วยต้นทุนรวมต่ำกว่าประเทศอื่น

จึงวิเคราะห์ได้ว่าไทยอาจสูญเสียอันดับการเป็นประเทศที่น่าลงทุนไป เนื่องจากค่าแรงที่สูงขึ้นและขนาดตลาดภายในประเทศที่เริ่มอิ่มตัว แต่ไทยก็ยังสามารถดึงดูดการลงทุนจากญี่ปุ่นได้ หากรักษาจุดแข็งในฐานะฐานการผลิตที่มีการพัฒนาคลัสเตอร์อุตสาหกรรม สะสมฐานความรู้ด้านเทคโนโลยี ซึ่งประเทศอื่น ๆ (ยกเว้นจีน) ยังพัฒนาไปไม่ถึงจุดนี้ และการเป็นประตูหลัก (Gateway) หรือศูนย์กลาง (ฮับ) เพื่อขยายธุรกิจไปในภูมิภาคอาเซียน ด้วยทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่ได้เปรียบ การเข้าถึงตลาดและแหล่งวัตถุดิบในภูมิภาค ภายใต้แนวคิด Thailand Plus One ซึ่งเป็นนโยบายขยายธุรกิจของบริษัทญี่ปุ่น ไปยังประเทศเพื่อนบ้านเพื่อกระจายการผลิต โดยให้ไทยเป็นโรงงานแม่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของเครือข่ายการผลิตเอเชีย ที่เริ่มมีการเชื่อมโยงไปสู่ประเทศเกิดใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ส่วนปัญหาหรือจุดอ่อนที่ประเทศผู้รับการลงทุนควรแก้ไข (เน้นไทย) สรุปได้ดังนี้

1. ค่าแรงที่เพิ่มสูงขึ้น คล้ายประเทศจีน แต่ก่อนค่าแรงงานถูกเป็นปัจจัยดึงดูดการลงทุนที่สำคัญ แต่ในปัจจุบันปัญหาต้นทุนแรงงานเป็นอุปสรรคที่สำคัญ รวมทั้งปัญหาขาดแคลนแรงงาน ไทยต้องพึ่งพาแรงงานต่างชาติจำนวนมาก (JETRO, 2013) ผู้ประกอบการต้องปรับตัวด้วยการเพิ่มเทคโนโลยีการผลิต ลดปริมาณของเสียในสายการผลิตลง และย้ายฐานการผลิตในส่วนที่ใช้แรงงานเป็นหลัก ไม่ใช้เทคโนโลยีสูง และเป็นการผลิตต้นน้ำ ไปประเทศเพื่อนบ้านที่มีแรงงาน และค่าแรงที่ต่ำกว่า ดังนั้นไทยควรผลักดันให้มีการปรับปรุงระบบการขนส่งสินค้าผ่านแดนไปยังประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อให้ผู้ประกอบการย้ายสายการผลิตไปบางส่วน และนำชิ้นส่วนที่ผลิตได้กลับมาประกอบในไทยขั้นสุดท้าย ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาค่าแรง ขณะที่ไทยก็ยังได้รับประโยชน์ในการเป็นฐานการผลิตหลักในผลิตภัณฑ์ที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง

2. การแข่งขันกับบริษัทอื่นที่สูงขึ้น เพราะประเทศที่ญี่ปุ่นสนใจจะไปลงทุน ก็เป็นประเทศที่น่าสนใจลงทุนของนักลงทุนจากชาติอื่นด้วยเช่นกัน

3. ขาดแคลนผู้บริหารระดับกลาง คล้ายประเทศอินโดนีเซียและเวียดนาม

4. ขาดแคลนวิศวกรและช่างเทคนิค ไทยมีปัญหามากกว่าประเทศอื่นและเป็นปัญหาเรื้อรังมานาน การผลิตแรงงาน (อุปทาน) ออกมาไม่สอดคล้องกับอุปสงค์ โดยผลิตแรงงานในสายวิทย์และวิศวกรรมน้อยกว่าสายสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทำให้แรงงานกลุ่มแรกขาดแคลน ขณะที่กลุ่มหลังตกงานหรือทำงานต่ำกว่าคุณสมบัติ รวมทั้งขาดแคลนแรงงานระดับล่างต้องใช้แรงงานต่างชาติทดแทน (Wailerdsak, 2013)

5. ความกังวลด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และสถานการณ์สังคม ซึ่งเป็นปัญหาที่ไทยเพิ่งเริ่มมีหลังการปฏิวัติในปี 2006 เกิดวิกฤตทางการเมืองเสื้อเหลืองเสื้อแดง รวมทั้งปัญหาอุทกภัยครั้งใหญ่ในปี 2012 ที่ทำให้โรงงานในญี่ปุ่นของไทยปิดตัวลง กระทบต่อโรงงานอื่นๆ ทั่วโลกที่ต้องหยุดผลิตตาม นักลงทุนต่างชาติไม่มั่นใจเสถียรภาพทางการเมือง แต่ไม่มีผลต่อการตัดสินใจลงทุน ในขณะเดียวกันก็คาดหวังให้ภาครัฐวางมาตรการรับมือความเสี่ยงจากภัยพิบัติต่างๆ อย่างชัดเจน เพราะความเสี่ยงเหล่านี้กระทบต่อการดำเนินธุรกิจมาก

อีกมุมมองหนึ่งที่น่าสนใจคือ ปัญหาหรือจุดอ่อนของประเทศผู้รับการลงทุนอื่นๆ แต่ไม่ได้เป็นปัญหาของไทย อาจเป็นเพราะไทยได้แก้ปัญหาเหล่านั้นให้ดีขึ้นแล้ว ได้แก่

1. การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาไม่เพียงพอ จีนและเวียดนามมีปัญหาการลอกเลียนแบบสินค้าหรือดีไซน์

2. ระบบภาษีและการปฏิบัติตามไม่โปร่งใส ประเทศอื่นๆ ยังคงมีปัญหา เช่น จีน แต่ไทยมีน้อยที่ยังเป็นกังวลคือปัญหาคอร์รัปชันของไทยกระจายตามส่วนงานต่างๆ ไม่น้อย และระบบภาษีศุลกากรที่บางครั้งไม่ชัดเจน

3. สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานไม่พร้อม โดยเฉพาะอินเดีย เวียดนาม และอินโดนีเซียที่มีปัญหาขณะที่ไทยและจีนมีน้อยมาก

4. ระบบกฎหมายและการปฏิบัติตามไม่โปร่งใส โดยเฉพาะจีน อินเดีย เวียดนาม อินโดนีเซีย ไทยมีปัญหาน้อยมาก นักลงทุนต่างชาติพึงพอใจกับสิทธิประโยชน์และมาตรการด้านการลงทุนของบีโอไอ

5. ปัญหาด้านแรงงาน รวมเรื่องแรงงานสัมพันธ์และทัศนคติต่อคนญี่ปุ่น ความขัดแย้งด้านแรงงาน เช่น การประท้วงหยุดงานเกิดขึ้นบ่อยครั้งในจีน อินเดีย อินโดนีเซีย และเวียดนาม ส่วนไทยเป็นมิตรที่ดี ไม่มีความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ บวกกับวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน และการบริหารงานแบบญี่ปุ่นได้ถูกถ่ายทอดในองค์กรไทยมาเป็นเวลานาน (Wailerdsak, 2007; ทิม และสุนันทา, 2552)

สรุปได้ว่า จุดแข็งที่ทำให้ไทยสามารถเชื่อมโยงกับเครือข่ายการผลิตเอเชียของบรรษัทข้ามชาติได้อยู่ที่ความเชื่อมโยงทางกายภาพ (โครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคมที่ดี) ความเชื่อมโยงทางสถาบัน (เสถียรภาพของนโยบายส่งเสริมการลงทุน การเปิดเสรีและอำนวยความสะดวกด้านการค้า กฎหมายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ระบบภาษี กฎหมายและการปฏิบัติตามที่โปร่งใส) และศักยภาพในการผลิต (อุตสาหกรรมสนับสนุนที่แข็งแกร่ง ปัญหาความขัดแย้งด้านแรงงานน้อย) ผลการสำรวจข้างต้นนับว่าเป็นกระจกเงาสำคัญสำหรับไทย ในการตระหนักถึงปัญหาด้านการลงทุนของประเทศ และเร่งรัดพัฒนาตนเองให้ได้รับความสนใจลงทุนในอันดับต้นๆ ของภูมิภาคเอเชียต่อไปในอนาคต

5.4 อนาคตการลงทุนในต่างประเทศของญี่ปุ่น

อนาคตการลงทุนของญี่ปุ่นในเอเชียจะเป็นอย่างไร รายงานเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศ

รายปี จัดทำโดย METI ในปี 2010 กล่าวถึงเรื่องนี้ในบทที่ 2 ด้วยชื่อเรื่องว่า “โครงสร้างความร่วมมือใหม่กับเอเชียและแปซิฟิก” ดังนี้

(1) ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับเอเชียในฐานะ “โรงงานของโลก” นั่นคือเอเชียยังคงเป็นฐานการผลิตที่สำคัญให้ญี่ปุ่นต่อไป และญี่ปุ่นก็ยังลงทุนการผลิตในเอเชียต่อไป โดยการสร้างความแข็งแกร่งของซัพพลายเชน (ห่วงโซ่อุปทาน) การผลิตและการค้าข้ามพรมแดนในภูมิภาคเอเชีย

(2) ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับเอเชียในฐานะ “ตลาดผู้บริโภคของโลก” ซึ่งเป็นแนวโน้มใหม่ที่ญี่ปุ่นมองเอเชียเป็นตลาดผู้บริโภคขนาดใหญ่ ประชากรชนชั้นกลางมีกำลังซื้อสูงขึ้น ค่าใช้จ่ายของเอเชียในเรื่องการท่องเที่ยว การแพทย์ และการศึกษาขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ญี่ปุ่นจึงมุ่งเน้นขยายธุรกิจบริการในเอเชียเพิ่มมากขึ้น นำเสนอจุดแข็งของ “ความมีเสน่ห์ ความปลอดภัย ความอุ่นใจ” ในการใช้สินค้าและบริการของญี่ปุ่น

(3) เอเชียพัฒนาสู่ความเป็นเมืองสูงขึ้น (urbanization) จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่างๆ เพื่อรองรับการเติบโตของเมือง คนเมืองต้องการความสะดวกสบาย ญี่ปุ่นจะช่วยสนับสนุนการขยายสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ถนน รถไฟฟ้า สนามบิน ท่าเรือ ซึ่งญี่ปุ่นมีโนว์ฮาวในเรื่องนี้ เพื่อสร้างเส้นเลือดใหญ่ของอุตสาหกรรมเอเชีย (Ajia sangyo daidoomyaku) หรือโครงสร้างพื้นฐานด้านคมนาคม

(4) ญี่ปุ่นไม่ได้ประกาศตัวว่าจะเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจหรือทางการทหาร แต่บอกว่าญี่ปุ่นสามารถทำประโยชน์ให้กับเอเชียได้ในฐานะ “ชาติแห่งการแก้ปัญหา” “ผู้นำอำนาจด้านความรู้” เนื่องจากประเทศในภูมิภาคนี้กำลังประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับญี่ปุ่นในเรื่องของการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ประชากรเด็กที่มีสัดส่วนลดลง และปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาพลังงาน การเข้าแทรกแซงเอเชียของญี่ปุ่นต่อไปจำเป็นต้องขยายจากรูปแบบของ “เขตเศรษฐกิจเอเชีย” ไปสู่การให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหาสังคม และการบริหารความเสี่ยงต่างๆ ที่ประเทศในเอเชียกำลังเผชิญอยู่ร่วมกัน

รายงานเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศรายปี จัดทำโดย METI ในปี 2012 มีรายงานพิเศษเรื่อง “การขยายตัวของธุรกิจบริการในต่างประเทศ” ซึ่งอธิบายปรากฏการณ์การรุกเข้าตลาดเอเชียของบริษัทญี่ปุ่น ในธุรกิจบริการและบริการความรู้ (service and intellectual service industries) ซึ่งไม่ใช่ธุรกิจการผลิต เนื่องจากพฤติกรรมการบริโภคของคนเอเชียเปลี่ยนแปลงไป อันเป็นผลจากการเติบโตของเมืองและการเพิ่มขึ้นของกลุ่มชนชั้นกลางในเมือง ภาคธุรกิจใหม่เหล่านั้น ได้แก่

(1) ธุรกิจการเงินและประกันชีวิต ในกรณีของไทยจะเห็นการบุกตลาดของญี่ปุ่นอย่างชัดเจน[6]

(2) การขนส่ง เช่น กลุ่มยามาโตะ บริการรับส่งพัสดุที่ใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่น ส่วนแบ่งตลาดร้อยละ 41 ในญี่ปุ่น มีการลงทุนในสหรัฐอเมริกาและยุโรป ปี 2010 ลงทุนในเซี่ยงไฮ้และสิงคโปร์ ปี 2011 ลงทุนในฮ่องกงและมาเลเซีย

[6] ธนาคารแห่งโตเกียว-มิตซูบิชิ ยูเอฟเจ ซึ่งเป็นธนาคารพาณิชย์อันดับ 1 ของญี่ปุ่น เข้าซื้อหุ้นธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด (มหาชน) ร้อยละ 75 จากจีอี แคปปิตอล อินเตอร์เนชั่นแนล โฮลดิ้ง คอร์ปอเรชั่น ในปี 2013 บริษัท นิปปอนไลฟ์ อินชัวรันส์ บริษัทประกันชีวิตอันดับ 1 ของญี่ปุ่น ถือหุ้นในบริษัทกรุงเทพประกันชีวิต ร้อยละ 24.39 มานานกว่า 10 ปี บริษัทเมจิยาซึดะ ไลฟ์อินชัวรันส์ บริษัทประกันชีวิตอันดับ 2 ของญี่ปุ่น เข้ามาถือหุ้นในบริษัทไทยประกันชีวิต ร้อยละ 15 ในปี 2013 เพื่อเตรียมขยายการลงทุนไปสู่ประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มเออีซี เพราะผลประกอบการ (yield) ในประเทศญี่ปุ่นต่ำ บริษัทไดอิจิ มิวชวลไลฟ์ อินชัวรันส์ บริษัทประกันชีวิตอันดับ 3 ของญี่ปุ่น เข้าถือหุ้นในบริษัทไทยสมุทรประกันชีวิต ร้อยละ 24

(3) อุตสาหกรรมคอนเท้นท์ ประกอบด้วย ภาพยนตร์ แอนิเมชั่น รายการโทรทัศน์ ซอฟต์แวร์เกมส์ ต่างๆ ได้แก่ สำนักพิมพ์ Shogakukan, Shueisha, ShoPro, Kodansha และอันดับการ์ตูนที่ได้รับความนิยมในสหรัฐอเมริกา ได้แก่เรื่อง Naruto, Bleach, Vampire Knight, Sailor Moon

(4) ธุรกิจร้านอาหารนอกบ้าน เช่น โยชิโนะยะ (ในปี 2012 มีสาขาต่างประเทศ 512 สาขา) มอสเบอเกอร์ (ในปี 2012 มี 293 สาขาในต่างประเทศ) โอโตยะ ฮะจิบังราเมง เป็นต้น

(5) ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์[7] โรงแรม รีสอร์ท ออฟฟิศ และเรียลเอสเตดโซลูชั่น

(6) ธุรกิจร้านคอนวีเนี่ยนสโตร์และค้าปลีก เช่น Mujirushi Ryohin (163 ร้านใน 20 ประเทศ) ลอว์สัน แฟมิลี่มาร์ท ซูรูฮะดรักสโตร์ (ร่วมทุนกับเครือสหพัฒน์เพื่อขยายสาขาในไทยและภูมิภาคอาเซียน) โตกุโตคูยะและไดโซ (ร้านค้าปลีกทุกชิ้น 60 บาท) ร้านค้าปลีกเหล่านี้ในญี่ปุ่นเริ่มมีจำนวนน้อยกว่าร้านค้าปลีกที่ไปเปิดในต่างประเทศ

(7) ธุรกิจการศึกษา ได้แก่ คุมอง (47 ประเทศ นักเรียน 4.43 ล้านคน) Benesse (จีน ไต้หวัน เกาหลีใต้)

(8) ธุรกิจอีคอมเมิร์ซหรือธุรกิจแบบซื้อขายออนไลน์ ได้แก่ ราคูเท็น (ลงทุน 25 ประเทศ ในไทยร่วมมือกับตลาดดอทคอม) อีคอมเมิร์ซที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียอยู่ที่ญี่ปุ่น เนื่องจากชาวญี่ปุ่นใช้มือถือระบบ 4G มีการซื้อขายผ่านมือถือเป็นจำนวนมาก

ภาพร้านสะดวกซื้อ Lawson 108 ร่วมทุนระหว่างลอว์สัน ญี่ปุ่นกับกลุ่มสหพัฒน์ เปิดสาขาแรกที่ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ (ตึกสำนักงานใหญ่ของสหพัฒน์)

[7] ตัวอย่างเช่น บริษัท มิตซุย ฟุโดซัง เรสซิเด็นเชียล จำกัด จัดตั้งบริษัทร่วมทุนใหม่กับบริษัท อนันดา ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด เพื่อพัฒนาโครงการคอนโดมิเนียมเกาะแนวรถไฟฟ้า บริษัท เซกิซุย เคมิคอล ผู้เชี่ยวชาญธุรกิจสร้างบ้านด้วยระบบโมดูลาร์ ได้ร่วมทุนกับเอสซีจี จัดตั้งบริษัทร่วมทุนเพื่อรุกตลาดสร้างบ้านด้วยระบบโมดูลาร์ โรงแรม JAL Hotels (Nikko) และ Hotel Okura เริ่มเปิดโรงแรมในต่างประเทศมากขึ้น

6. การเตรียมตัวของธุรกิจไทย

ญี่ปุ่นลงทุนในไทยเป็นเวลานานในหลายอุตสาหกรรม เรามองญี่ปุ่นเป็น “คู่ค้า” มากกว่าเป็น “คู่แข่ง” ดังนั้นนักธุรกิจไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของไทย จึงพยายามที่จะพัฒนาตนเองและกำหนดกฎระเบียบส่งเสริมการลงทุน เพื่อให้ไทยเป็นแหล่งดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากญี่ปุ่นมาโดยตลอด เกณฑ์ในการเลือกประเทศลงทุนนั้นหลักสำคัญง่ายๆ ก็คือ เลือกลงทุนในอุตสาหกรรมที่ประเทศนั้นๆ มีความได้เปรียบเชิงแข่งขัน (comparative advantages) ดังนั้นนักธุรกิจไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องวิเคราะห์และพิจารณาว่า อุตสาหกรรมใดที่ไทยสูญเสียความได้เปรียบเชิงแข่งขันไปแล้ว อุตสาหกรรมใดที่ไทยยังมีความได้เปรียบเชิงแข่งขันอยู่แต่ยังมีความเสี่ยงที่จะสูญเสียความได้เปรียบเชิงแข่งขันในอนาคต และอุตสาหกรรมใดที่ไทยมีความได้เปรียบเชิงแข่งขันแน่นอนในอนาคต

ด้วยเหตุที่ค่าแรงเพิ่มสูงขึ้นจากการขึ้นค่าแรงขั้นต่ำในต้นปี 2013 เป็น 300 บาทเท่ากันทั่วประเทศ และปัญหาขาดแคลนแรงงานเนื่องจากจำนวนประชากรไทยเริ่มลดลงตั้งแต่ปี 2010 ไทยเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ประชากรวัยแรงงานเริ่มลดลงนั้น ทำให้อุตสาหกรรมที่อาศัยความได้เปรียบเรื่องต้นทุนต่ำ (cost-advantage industries) ในไทย สูญเสียความได้เปรียบเชิงแข่งขันไป ต้องย้ายฐานการผลิตไปประเทศเพื่อนบ้าน ที่มีต้นทุนต่ำกว่าและส่งสินค้ากลับเข้ามาแทน ได้แก่ สิ่งทอ/เสื้อผ้า รองเท้า เครื่องหนัง เฟอร์นิเจอร์ และอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานจำนวนมากอื่นๆ ซึ่งในกลุ่มนี้คงต้องใช้ยุทธศาสตร์ที่เรียกว่า Thailand Plus One โดยมีบริษัทแม่อยู่ที่ไทย และบริษัทย่อยเพื่อดำเนินการผลิตอยู่ในประเทศเพื่อนบ้าน

สำหรับอุตสาหกรรมส่งออกชั้นนำของไทย เช่น ชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ (HDD: Hard Disk Drive) เครื่องใช้ไฟฟ้า รถยนต์ ที่ส่วนมากบริษัทผู้ประกอบรายใหญ่จะเป็นบริษัทญี่ปุ่นและบริษัทของต่างชาติ ขณะที่บริษัทผู้ผลิตชิ้นส่วนขนาดกลางและเล็กเป็นบริษัทไทย และบริษัทร่วมทุนระหว่างไทยกับญี่ปุ่น เริ่มประสบปัญหา เช่น อุปสงค์ของตลาดโลกต่อชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ (HDD) ลดลง เนื่องจากยอดจำหน่ายคอมพิวเตอร์ลดลง โดยอุปสงค์ต่อหน่วยความจำแบบ SDD (Solid State Drive) มีเพิ่มมากขึ้น อุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้า อาทิ โทรทัศน์ โทรศัพท์มือถือ กล้องถ่ายรูป บริษัทญี่ปุ่นสูญเสียความสามารถในการแข่งขันระดับโลกอย่างรวดเร็ว ทำให้มีแนวโน้มลงทุนลดลง และขายกิจการบางส่วนออกไป อีกด้านหนึ่งการที่ญี่ปุ่นขยายฐานการผลิตรถยนต์ในอินโดนีเซีย ซึ่งจะเป็นโอกาสหากกลุ่มทุนไทยในอุตสาหกรรมชิ้นส่วนรถยนต์ สามารถจะผลิตสินค้าป้อนโรงงานญี่ปุ่นในอินโดนีเซีย หรือร่วมทุนกับญี่ปุ่นในอินโดนีเซียได้ ดังนั้นนักธุรกิจไทยกลุ่มสินค้าส่งออกเหล่านี้ ต้องปรับตัวตามสถานการณ์ของบริษัทญี่ปุ่น และผูกตัวเองกับห่วงโซ่อุปทานการผลิตโลกต่อไป โดยการยกระดับความสามารถทางด้านเทคโนโลยี

สำหรับอุตสาหกรรมที่ไทยน่าจะมีความได้เปรียบเชิงแข่งขัน หรือยังมีความต้องการภายในประเทศสูง มี 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ อุตสาหกรรมที่ใช้ทรัพยากรและโนว์ฮาวในประเทศ ได้แก่ เกษตรและอาหาร (ไก่ กุ้ง ปลาทูน่ากระป๋อง น้ำตาล ยาง ธรรมชาติ) พลังงานและพลังงานทดแทน (พลังงานแสงอาทิตย์ เอทานอล ไบโอแมส) และอุตสาหกรรมที่เติบโตตามการเติบโตของกลุ่มชนชั้นกลางทั้งในไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น อสังหาริมทรัพย์ ศูนย์การค้า ร้านสะดวกซื้อ ร้านอาหาร เครื่องดื่ม โรงพยาบาล โรงภาพยนตร์ การท่องเที่ยว เป็นต้น จะเห็นได้ว่ากลุ่มทุนญี่ปุ่นเริ่มรุกเข้าสู่ธุรกิจบริการเหล่านี้แล้วเช่นกัน ซึ่งในอนาคตน่าจะเห็นการร่วมทุนระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในธุรกิจนี้เพิ่มมากขึ้น ทั้งในไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดังที่กล่าวไปในส่วนที่ 5.4

โดยสรุปแล้วญี่ปุ่นคงยังลงทุนในประเทศไทยต่อไป ตราบใดที่ไทยยังรักษาความได้เปรียบเชิงแข่งขันในอุตสาหกรรมหลักๆ อยู่ และมีตลาดที่สร้างผลกำไรจากการลงทุนได้อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ดี ปัจจัยทางการเมืองก็ยังเป็นเรื่องที่มองข้ามไม่ได้ เพราะเป็นปัจจัยหนึ่งที่นักลงทุนญี่ปุ่นหยิบยกขึ้นมาว่าเป็นจุดอ่อนของไทย เป็นปัจจัยที่บั่นทอนเศรษฐกิจไทยในภาพรวมต่อเนื่องมาตลอดตั้งแต่ปี 2006 ดังนั้น เม็ดเงินลงทุนจากต่างประเทศน่าจะเพิ่มขึ้นมากกว่านี้ และเศรษฐกิจไทยคงจะโตได้มากกว่านี้ หากไทยมีเสถียรภาพทางการเมือง

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ได้รับทุนวิจัยจากคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2556 ผู้เขียนขอขอบคุณ Prof.Dr.Akira Suehiro แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียว ที่สนับสนุนข้อมูลบางส่วน เนื้อหาส่วนใหญ่ของบทความนี้ได้นำเสนอในงานสัมมนาวิชาการเรื่อง “บาทแข็ง เยนอ่อน ฤาญี่ปุ่นไม่ลงทุนในไทยแล้ว?” จัดโดยศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2556

บรรณานุกรม

เนตรนภา ไวทย์เลิศศักดิ์. (2549) *กลุ่มทุนธุรกิจครอบครัวไทยก่อนและหลังวิกฤตปี 2540.* กรุงเทพฯ: แบรนด์เอจบุ๊ค.

ทิม คีลี่ และสุนันทา เสียงไทย. (2552). *วัฒนธรรมและการบริหารทรัพยากรมนุษย์แบบญี่ปุ่น: การทำงานกับบริษัทญี่ปุ่นในประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โฮะโซะกาว่า ฮิซาชิ. กนิษฐา มัทซุโอะ. (แปล). (2545). *ญี่ปุ่น: ยุทธศาสตร์การค้าและอุตสาหกรรม* (Dai Kyosou Jidai no Tsushou Senryaku) กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

Asia Development Bank. (2006). *Asian development outlook 2006: Routes for Asia's trade.* Manila: ADB.

Asia Development Bank. (2013). *Beyond factory Asia: Fueling growth in a changing world.* Manila: ADB.

Athukorala, P. (2005). Product fragmentation and trade patterns in East Asia. *Asian Economic Papers, 4*(3): 1-27.

Athukorala, P. (2009). The rise of China and East Asian export performance: Is the crowing-out fear warranted? *World Economy, 32*(2): 234-266.

Athukorala, P. (2011). Production networks and trade patterns in East Asia: Regionalization or globalization? *Asian Economic Papers, 10*(1): 65-95.

Athukorala, P., and Hill, H. (2010). Asian trade: Long-term patterns and key policy issues. *Asian-Pacific Economic Literature, 24*(2): 52-82.

Gill, I., and Kharas, H. (2007). *An East Asian renaissance: Ideas for economic growth.* Washington D.C.: World Bank.

Harvie, C., Kimura, F., and Lee, H. (2005). *New East Asian regionalism: Causes, progress and Country perspectives.* Cheltenham: Edward Elgar.

Hatch, W. and Yamamura, K. (1996). *Asia in Japan's embrace: Building a regional production alliance.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hiley, M. (1999). The dynamics of changing comparative advantage in the Asia-Pacific Region. *Journal of the Asia Pacific Economy, 4*(3): 446-467.

Isono, I., Kumagai, S., and Kimura, F. (2012). Agglomeration and dispersion in China and ASEAN: A geographical simulation analysis. *China Economic Policy Review, 1*(1): 1-16.

Japan External Trade Organization. (Ed.). (1981-2009). *JETRO white paper on international trade and foreign direct investment.* Tokyo: JETRO.

Japan External Trade Organization. (Ed.). (2010-2013). *JETRO global trade and investment report.* Tokyo: JETRO.

Japan External Trade Organization. (Ed.). (2013). *Comparative survey of the labor environment in ASEAN, China, India.* Tokyo: Overseas Research Department, JETRO.

Johnston, R.C., and Noguera, G. (2012). Proximity and production fragmentation. *American Economic Review, 102*(3): 407-411.

Kamio, A. (2013). *The increase of foreign direct investment in Thailand: Will it continue? (Chokusetsu toushi ga zouka suru Tai: Sakiiki mo tsuzuku?).* Tokyo: Daiwa Institute of Research. (in Japanese)

Kimura, F. (2006). International production and distribution networks in East Asia: Eighteen facts, mechanics, and policy implications. *Asian Economic Policy Review, 1:* 326-244.

Kimura, F., Hayakawa, K., and Ji, Z. (2006). Does international fragmentation occur in sectors other than machinery? *Asian Economic Journal, 22*(4): 343-358.

Kimura, F., and Kiyota, K. (2006). Exports, FDI, and productivity: Dynamic evidence from Japanese firms. *Review of World Economics, 142*(4): 695-719.

Ministry of Economy, Trade, and Industry. (1981-2013). *The white paper on international economy and trade (Tsusho hakusho).* Tokyo: METI. (in Japanese)

Phongpaichit, P. (1990). *The new wave of Japanese investment in ASEAN: Determinants and prospects.* Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Urata, S., Siow, C., and Kimura, F. (2006). *Multinationals and economic growth in East Asia: Foreign direct investment, corporate strategies and national economic development.* Abington: Routledge.

Wailerdsak, N. (2006). Science and technology development in Thailand and the MNEs. *The Memoirs of the Institute of Oriental Culture, 149:* 105-130. Institute of Advance Studies on Asia: University of Tokyo. (in Japanese)

Wailerdsak, N. (2007). Japanese business studies in Thailand: The current state and implications for future studies. *The Memoirs of the Institute of Oriental Culture, 150:* Institute of Advance Studies on Asia: University of Tokyo.

Wailerdsak, N. (2013). Impacts of the ASEAN economic community on labor market and human resource management in Thailand. *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law, 2*(2): 1-10.

Wong, M-H., Shankar, R., and Toh, R. (2011). *ASEAN competitiveness report 2010.* Singapore: Asia Competitiveness Institute, National University of Singapore.

Yusuf, S., Altaf, M.A., and Nabeshima, K. (2004). *Global production networking and technological change in East Asia.* Washington, D.C.: World Bank.